

успіхом використовуватися елітами для створення в суспільстві таких умов, при яких здійснення демократії не є можливим.

У цілому, проблема інституційного оформлення децентралізації влади може бути досліджувана з двох основних точок зору. По-перше, як процес зародження і встановлення самих інститутів децентралізації, що дозволяє розкрити причини та умови їх виникнення. І, по-друге, в якості функціонування цих інститутів у рамках моделі конкурентної боротьби за обмежені ресурси в зв'язку з процесом еволюції співвідношення сил та інтересів суб'єктів цієї боротьби, в ході чого формуються механізми, що забезпечують як стабільність, так і дисфункції соціально-економічної системи.

Бібліографічний список:

1. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю. Влада як системний елемент економічних відносин: механізм відтворюваності // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – №. 174. – С. 109-117.

2. Воронянський, О. В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт / О. В. Воронянський // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. – 2012. – № 1013, вип. 21. – С. 75-79.

3. Воронянський О. Проблема суб'єктності суверенітету в контексті технології здійснення влади / О. Воронянський // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. - 2015. - Vol. 2, Iss. 4. - С. 205-209.

4. Воронянський, О. В. Політична трансформація в контексті проблеми перерозподілу ресурсів / О. В. Воронянський // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. – 2012. – № 1007, вип. 20. – С. 51–57.

5. Касьянов Г.В. Система владних відносин у сучасній Україні: групи інтересу, клани та олігархія // Український історичний журнал. – Київ, «Дієз-продукт», 2009. - №1. – С.160-180.

6. Гудков Л., Дубин Б., Левада Ю. Проблема «еліти» в сучасній Росії / Л. Гудков, Б.Дубин, Ю.Левада – М., 2007. – С.372.

УДК 32.159.92

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ

Ніколаєнко Н. О., д. політ. н., професор кафедри політології Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського

Захаров Д. С., аспірант кафедри політології Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського (Україна)

Ніколаєнко Н. О., Захаров Д. С. Сутнісні характеристики політичного міфу

Стаття присвячена дослідженню сутнісних характеристик політичного міфу. Автори надають визначення феномену політичного міфу, та аналізують його у порівнянні з феноменом політичної ідеології.

Детально проаналізовано роботи вітчизняних та закордонних науковців. Розглядається, зокрема, ключовий структурний компонент політичного міфу – універсальний історичний наратив епічного характеру, у контексті якого структурується та інтерпретується політична дійсність (так званий метанаратив). Автори констатують, що метанаратив політичного міфу має утопічний характер. Утопія, яка складає наратив політичного міфу, розглядається як проекція міфічної свідомості індивіда та суспільства на перебіг історичного процесу, що керується прагненням «перемогти історію» та побудувати постісторичне суспільство у межах заданого політичним міфом хронотопу. Встановлено, що феномену політичного міфу властиві такі сутнісні характеристики, як метанаративність, утопічність та синкретизм. Окреслено перспективи подальших досліджень даної проблематики, зокрема – структури та функцій політичного міфу.

Ключові слова: політичний міф, метанаратив, політична діяльність

Nikolaïenko N. O., Zakharov D. S. Essential characteristics of the political myth

The article investigates an essential characteristics of the political myth. The authors provide a definition of the phenomenon of political myth, and analyze it in comparison with the phenomenon of political ideology. The works of domestic and foreign scientists are thoroughly analyzed. In particular, the key structural component of the political myth is considered to be a universal historical epic narrative, in the context of which political reality is structured and interpreted (the so-called metanarrative). The authors state that the metanarrative of the political myth is utopian by nature. Utopia, which is a narrative of a political myth, is viewed as a projection of the mythical consciousness of the individual and society on the course of the historical process, guided by the desire to "conquer history" and build a post-historic society within the chronotope given by the political myth. It is established that the phenomenon of a political myth has such intrinsic characteristics as metanarrativity, utopianism and syncretism. Prospects for further studies of this problem, in particular the structure and functions of the political myth have been determined.

Key words: political myth, metanarrative, political activity

Постановка наукової проблеми. Поняття міфу та політичного міфу наразі надзвичайно широко використовуються як у соціальних науках, так і у публіцистиці, і трактуються авторами надзвичайно широко. Дані терміни, попри недостатню категоріальну визначеність, увійшли до числа базових елементів політологічного дискурсу: надто часто експерти та науковці говорять у своїх роботах або виступах про необхідність протидії політичним міфам та міфологізації свідомості мас, або ж навпаки – про необхідність створення нового національного міфу, як однієї з найважливіших передумов генези української нації. Політичний міф розглядають і як форму політичної свідомості, і як технологію здійснення впливу на неї – спільним у всіх підходах є лише погляд на міф, як на дещо ілюзорне, пов'язане із суб'єктивним викривленням сприйняття політичної дійсності.

Тим часом, для української науки питання категоріального визначення та наукової ідентифікації політичного міфу набувають критично важливого, екзистенційного значення. Гібридна агресія, що була відкрито розв'язана проти України Російською Федерацією у 2014 році, включає у себе використання не лише військових та дипломатичних, але й інформаційних та політтехнологічних інструментів. Зовнішні політичні актори цілеспрямовано інтегрують у свідомість українського населення психоінтелектуальні конструкти, що визначаються частиною сучасних дослідників як політичні міфи.

Ситуація, що склалася, вимагає від вітчизняних науковців ефективного вирішення проблеми наукового опису феномену політичного міфу – визначення його сутнісних характеристик, що дозволять виокремити міф поміж інших форм політичної свідомості. Від успішного вирішення даного завдання залежить здатність України вживати адекватних заходів у відповідь на сторонній політтехнологічний вплив.

Формулювання мети та завдання дослідження. Метою даної статті є визначення та оглядовий опис сутнісних характеристик феномену політичного міфу. Реалізація даної мети вимагає вирішення наступних завдань: визначення основних проблем, з якими наразі стикається наука при описі феномену політичного міфу; аналізу співвідношення понять політичного міфу та ідеології; визначення основних сутнісних характеристик феномену політичного міфу спираючись на результати вирішення перших двох завдань.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Феномен політичного міфу природним чином є предметом значного інтересу для вітчизняних та закордонних дослідників. Дана робота спирається, передусім, на концепції Ж. Ліотара та К. Мангейма. Використовуються також матеріали та наукові розробки І. Зорченка, В. Кравченюка, В. Фуркало, С. Маслова та Н. Шестова.

Виділення проблеми. Наразі підхід як вітчизняних, так і закордонних науковців до опису феномену політичного міфу, відрізняється еkleктичністю: наука стикається із складнощами розмежування за сутнісними ознаками феноменів міфу, ідеології та утопії. Це накладає певні обмеження як на подальший розвиток сучасної теорії політичного міфу, так і вирішення прикладних політтехнологічних завдань, в тому числі – й у секторі інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Походження слова «міф» зазвичай пов'язується з давньогрецькою мовою. Основою слова є грецьке «mythos» – «слово, сказання, оповідь, розрада». Деякі дослідники звертають увагу на індоєвропейський корінь поняття – meudh-mudh, що несе в собі значення «турбуватися про щось», «мати дещо на увазі», «пристрасно, жагуче бажати чого-небудь» [2, с. 504].

Не дивлячись на те, що феномен міфу здавна є об'єктом інтересу філософської, гуманітарної, та суспільнознавчої думки, загальновизнаного визначення міфу не сформувалось. Починаючи з античності, термін трактується найрізноманітнішим чином: «прикрашена історична подія» (Геродот), «алегоричне оповідання» (Ф. Бекон), «первісна релігія» (Дж. Фрезер), своєрідний опис стандартів природних явищ (М. Мюллер), важливий елемент у системі знакових структур (К. Леві-Стросс), тощо. [8, с. 6].

У XIX-XX ст. ідею міфу та категорію міфологічного почали широко використовувати задля опису соціально-політичних процесів: до поняття політичного міфу звертались Ж. Сорель, Е. Касіер, Г. Ласуел, М. Маклуен, та багато інших дослідників, наукова спадщина яких стала класикою політологічної літератури. Набуло поширення поняття політичного міфу, що наразі використовується як у фундаментальній, так і у прикладній політології. **Політичний міф** можна визначити як соціально-психологічну парадигму, що моделює політичну дійсність за допомогою певного нарративу, сповненого символів та архетипів. Міф несе у собі певні політичні ідеї, уявлення та цінності, що як на інтелектуальному, так і на ірраціональному рівні виражають прагнення, почуття та інтереси тої чи іншої соціальної групи. Політичному міфу властиві нарративність, семіотична (символічна) насиченість та «сакральність», що може бути описана як сприйняття тверджень міфу у якості беззаперечної істини певною соціальною спільнотою. Дані характеристики, є, на нашу думку універсальними для будь-яких символічних форм (зокрема – для сакрального, первісного, або «сучасного» міфів). В той же час, політичний міф, як окремий феномен, вочевидь має комплекс власних, специфічних характеристик.

Невирішеною наразі є проблема змістовної демаркації поняття «політичний міф» та «політична ідеологія». В силу низки історичних та епістемологічних факторів поняття політичної ідеології протягом XX століття набуло у соціально-політичному та науковому дискурсі безпрецедентної популярності, ставши базовою (або однією з базових) категорій для опису масової політичної свідомості та політичної культури. Хрестоматійними, на нашу думку, можна вважати ті дефініції ідеології, що описують її як структуровану доктрину, систему ідей, поглядів та цінностей політичного змісту. Натомість, ідейна, інституціональна та матеріальна тотальність політичних систем, породжених ідеологіями у XX столітті, на певному етапі штовхнула дослідників до розгляду феномену ідеології у гранично широких категоріальних межах.

Як відзначив російський політолог Н. Шестов, політична ідеологія протягом тривалого часу була представлена максимально широким поняттям, що поглинуло політичну міфологію [9, с. 37]. Науковець констатує, що змішування понять політичного міфу та політичної ідеології призвело до виявлення, перш за все, негативних

проявів феномену політичного міфу.

Тим не менш за своєю структурою та внутрішньою логікою міф та ідеологія принципово відрізняються: для міфу характерна нарративність, символізм та драматичність, в той час, як для ідеології – описовість, раціональність та детермінованість тверджень. Визначальною характеристикою політичного міфу є його сюжет, в той час як визначальною характеристикою ідеології виступає її концепція. Сюжет міфу розвивається у особливому, епічному хронотопі, де через циклічність або есхатологічне пророцтво фіксується несумісна з історизмом вічність. Хронологічний та просторовий вимір ідеології, натомість, будується на причинно-наслідкових зв'язках та усталеному у буденній свідомості сприйнятті лінійності часу. Політична ідеологія прагне надати певне трактування дійсності, фокусуючись на конкретному, в той час як політичний міф схильний до її конструювання на основі маніпуляцій з універсальним. Політичний міф, відтак, не є ідеологією у гранично широкому розумінні даного терміну. Взаємопроникнення ідеології та міфу, безумовно, має місце, але його опис має надзвичайно складний характер і є, на нашу думку, унікальним для кожного окремого суспільства у кожному конкретну історичну добу. Політичний міф, поряд з іншими формами міфологічної свідомості, пронизує колективну свідомість на багатьох рівнях. Тим не менш, саме у політичній ідеології, яка прагне використати його та спертись на його форми, політичний міф демонструє свої визначальні, унікальні особливості. Одна з найголовніших таких особливостей, на нашу думку, криється у метанаративі, характерному для політичного міфу. Дане поняття було введене у науковий обіг Ж. Ліотаром для опису «стану знання» у добу модерну та постмодерну. Автор говорить про метанаративи, як про «великі оповіді», що використовуються задля легітимації ідей та принципів культури модерну, що позиціонує себе як «наукове знання, породжене дискурсом філософії» [3, с. 10].

Наразі поняття метанаративу часто використовується дослідниками задля опису домінуючих у суспільстві описових систем та культурних універсалій. Зокрема, В. Фуркало визначає метанаратив як «будь-яке утворення людського духу, що прагне до універсалізації власного впливу» [7, с. 62].

Політичний міф, як універсальна культурна форма, неминуче містить у собі метанаратив. Як відзначає Є. Маслов, метанаратив – це, перш за все, історичний нарратив [5, с. 144]. Метанаративи міфів описують історію людства, у якій умовний історичний герой веде боротьбу за досягнення певної масштабної етико-політичної мети (національне визволення, класова емансипація, подолання невігластва та бідності, припинення війн, тощо). Метанаратив політичного міфу, таким чином, завжди стосується долі великої соціальної спільноти (народу, нації, класу), що має подолати історію та здобути власне місце у позаісторичному, міфологічному хронотопі умовної золотої доби.

Подібне «звільнення від історії» може протікати різними, характерними для міфологічних сюжетів шляхами: через народження «месії» та його есхатологічну боротьбу зі злом, що завершиться становленням «чудового нового світу» (відповідно до лінійної моделі міфологічного часу), або через відродження «народу-героя» шляхом його поєднання із предками та подальшим поверненням до втраченої «золотої доби» (відповідно до циклічної моделі). Якщо феномен ідеології прагне спертись на міф задля тенденційного опису та обґрунтування певного суспільно-політичного ладу, то утопія являє собою проєкцію «магічного реалізму» міфологічного мислення на здатність людини впливати на перебіг історичного процесу. В той же час, політичний міф, є не просто проєкцією (за висловом Ж. Бодрієра) «магічного мислення» індивіда на реалії індустріальної доби – він пропонує суспільству екзистенційну мету історії, катарсичне відчуття належності до одвічної боротьби з нею.

Необхідно, на нашу думку, констатувати, що метанаратив політичного міфу містить у собі утопію. Весь пафос політичних міфів та політичних ідеологій, що спираються на них, утверджує боротьбу за позбавлене соціальних вад майбутнє суспільства. Здобуття цього майбутнього означає для суб'єкту міфу кінець історії, перемогу абсолютного розуму, духу та справедливості, перехід до вічності, як надцінності – перемоги над небуттям. Утопію ми можемо розглядати, таким чином, у епічному ключі – як нарратив історичного характеру, у якому людина здобула (або здобуває) ключ до творення соціальної дійсності, займаючи у духовному вимірі площину, що у традиційних суспільствах належить Богу. З більш предметної точки зору утопія являє собою концепт суспільного ладу, позбавленого історичних конфліктів та інституціональних вразливостей. Хоча сама утопія являє собою раціональну конструкцію (за виразом І. Зорченка – має чітку інтенцію та практичний заряд) [1, с. 63], грандіозний масштаб проблеми, заради вирішення якої вона створюється (проблема сенсу історії та перемоги над нею), надає феномену утопії сакрального, отже – міфологічного характеру.

О. Ситник слушно зазначає, що міф, виростаючи з минулого, переносить із допомогою утопії перетворений багатовіковий колективний досвід через архетипи в майбутнє. За його словами, утопічні ідеї та ідеали формуються в такому духовному просторі, де переважають ілюзорно-міфічні елементи, і будь-який соціальний міф у «знятому» вигляді містить утопічний ідеал [6, с. 108]. На думку дослідника, ступінь взаємопроникнення міфу та утопії робить виправданим вживання поняття «міфоутопія», що, стосовно міфу, фіксує наявність у нього елемента передбачення, а стосовно утопії – присутність у ній «неадекватного, ілюзорного, спотвореного зображення». Тут слід зазначити, що утопічний нарратив міфу, на нашу думку, дозволяє говорити не просто про передбачення, а про декларацію активного творення майбутнього. Більше того – мова йде про саме творення майбутнього, оскільки соціально-політичне буття великою мірою є продуктом складної взаємодії об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Примітно, що соціолог К. Мангейм, розглядаючи зв'язок між феноменами ідеології та утопії, розглядав їх не як досягнення суспільного розвитку, а як фундаментальні характеристики масштабної інтелектуальної кризи західного суспільства. Дана криза пов'язана з відкриттям та викриттям несвідомих колективних мотивацій, що завжди визначали вектор людського мислення (так званого «соціального коріння» мислення). Відкриття соціальних, ірраціональних передумов мислення, що вперше було здійснено у ході політичної боротьби, почало поширюватись духовною сферою суспільного буття, розмиваючи об'єктивну картину світу.

Феномен утопічного мислення у Мангейма за суттю своєю протилежний ідеології: групи, що зазнають утисків, зацікавлені у знищенні та перетворенні існуючого суспільного ладу у настільки великій мірі, що несвідомо сприймають лише ті елементи дійсності, що його заперечують. Мислення пригноблених, як і мислення пануючих, не здатне адекватно діагностувати реальний стан суспільства. Утопічне мислення, втім, ніколи не спрямовується на діагноз ситуації, воно може слугувати лише стимулом до дії.

«В Утопічній свідомості колективне несвідоме, що скеровується ілюзорними уявленнями та волею до дії, приховує низку аспектів дійсності. Воно відвертається від усього, що може похитнути його віру або паралізувати його бажання змінити порядок речей», – підкреслює Мангейм[4].

Ідеологія та утопія у нього постають як антагоністичні, але однаково хибні та ілюзорні форми політичної свідомості. Різниця між ними, у нього, набуває, здебільшого, соціологічного характеру: ідеологія – це свідомість реакції, в той час як утопія – свідомість революції. Дані рівні політичної свідомості перебувають між собою у стані балансу, а у випадку надмірного «розбалансування» - у суспільстві набирають плину або реакційні, або революційні процеси. В той же час, концепція Мангейма не залишає місця для наявності факторів, що забезпечують певну стабільність соціальної спільноти, та можливість суспільства розвиватись не революційним, а еволюційним шляхом. Подібна модель розвитку, що передбачає компроміс та баланс інтересів антагоністичних суб'єктів політичного процесу, вимагає наявності ефективного середовища або інструменту комунікації, а також певного рівня довіри та здатності політичних акторів до емпатії. «Балансиром» взаємодії дискурсів ідеології та утопії, що природньо необхідний для існування та розвитку політичної системи та суспільства як такого, на нашу думку може виступити політичний міф. Саме він синкретично поєднує у собі семіотичні одиниці, необхідні як ідеологічному, так і утопічному нарративам.

Міф, як метанаратив, і як система культурних одиниць (знаків, мемів, тощо), з нашої точки зору виступає комунікаційним середовищем, інструментом взаємодії та балансування між утопією та ідеологією, політичною «мовою» як системою символічних одиниць. Це підводить нас до розуміння надзвичайно важливої ролі політичного міфу – забезпечення політичної комунікації. Ідеологія та утопія, об'єднані через міфічну свідомість, творять синтез, в якому соціальному процесу надається екзистенційний зміст – формулювання мети історії. Без подібної мети (нерідко – неусвідомленої, або не артикульованої) неможливе формування стабільної, але здатної до пристосування і розвитку соціально-політичної структури. Можна, таким чином, говорити про дифузії феноменів політичного міфу, ідеології та утопії. Петерворившись на метанаратив модерну (і певною мірою – постмодерну), утопія через міфопоетичні форми на декілька століть фактично втілила себе в якості *Zeitgeist* – «духу історичної доби», домінуючого концепту європейської культури.

Висновки. Таким чином, розглядаючи політичний міф у контексті його змістовного співвідношення з найближчими до нього формами масової свідомості (зокрема - ідеології), нами може бути констатована наявність у політичного міфу певних специфічних, притаманних лише йому сутнісних характеристик. До них належать, зокрема, **метанаративність** (історична спрямованість міфічної оповіді, що характеризується тотальністю), **утопічність** (спрямованість у майбутнє, утвердження можливості «перемоги над історією» через реалізацію певного етико-політичного проекту, позбавленого несправедливості та соціальних вад). Політичний міф демонструє свої сутнісні характеристики у феноменах ідеології та утопії, комунікативно об'єднуючи їх через власні форми, навіть не дивлячись на те, що засади конкретних ідеологій та утопій нерідко суперечать одна одній, оперують різними архетипами та символами. Таким чином являє себе ще одна сутнісна характеристика політичного міфу – синкретизм, як результат інтеграції різнорідних політичних архетипів, сюжетів та концепцій в єдину міфопоетичну картину світу.

Подальша перспектива досліджень. Визначення сутнісних характеристик політичного міфу є важливим кроком до наукового аналізу його структури та функцій. Величезний інтерес становить подальше дослідження комунікативної функції політичного міфу, від якої залежить стабільність та сталий розвиток політичної системи.

Бібліографічний список:

1. Зорченко І. Дифузія поняття "утопія" і амбівалентність утопічного / І. Зорченко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філософія. – 2015. – Вип. 18. – С. 60-66.
2. Кравценюк В. М. Етимологічний та смисловий зміст поняття «політичний міф» / В. М. Кравценюк // Гілея: науковий вісник. – 2012. – Вип. 51. – С. 504-509.
3. Лиотар Ж. Ф. Состояние постмодерна // Пер. с франц. Н. А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии. – СПб.: Алетейя, 1998. 160 с.
4. Мангейм К. «Идеология и утопия» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://socialistica.lenin.ru/txt/m/manheim_1.htm
5. Маслов Е. С. Понятие «метанарратив» Ж.-Ф. Лиотара в контексте нарратологии / Е.С. Маслов // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2015. – № 2. – Ч. 2.
6. Ситник О. Політична міфологія: проблема визначення / О. Ситник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – 2013. – № 27. – С. 106-110.
7. Фуркало В. І. Утопія як форма соціальної міфології / В.І. Фуркало // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – № 233. – С. 160-163.
8. Шайгородський Ю. Ж. Міф як інтегрована форма політичної свідомості / Ю. Шайгородський // Наукові праці МАУП. – 2011. – вип. 1(28) – С. 5-8.
9. Шестов Н. И. Политический миф теперь и прежде / Под ред. проф. А. И. Демидова. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 414 с.